

TOMEK VINCE PIARISTA GENERÁLIS FÖLJEGYZÉSEIBŐL

Tomek Vince 1892. november 9-én született Palocsán (Plaveč), a mai Szlovákia, az akkori Magyarország területén, egy elemi iskolai tanító fiaként. Középiskolai tanulmányait a kisszebeni piarista iskolában végezte. 1908-ban lépett be a piarista rendbe, 1914-ben tett örökfogadalmat. 1916-ban szentelték pappá, és azonnal a rendi növendékek képzésére jelölték ki. 1946-ban tartományfőnökké nevezték ki, és az is maradt az 1947-es generálisi káptalanig, ahol őt választották a rend általános előjárójává. Ezt a tisztséget 1967-ig töltötte be. Generálisi szolgálata alatt a rend öröndetes fejlődésnek indult. 1947-ben a rend 11 országban volt jelen (hét európai és négy amerikai), 15 rendtartománya, 2 vice-provinciája, 130 háza és 2035 tagja volt. 1967-ben viszont már 25 országban (tíz európai, egy ázsiai, egy afrikai és tizenhárom amerikai) volt jelen a rend, 175 házzal és 2429 szerzetessel. Haláláig, 1986-ig a rend központi anyaházában élt Rómában. Rendszeresen vezetett gyorsírásos naplót, majd élete végén visszaemlékezéseket is írt. Az emlékezések egyik kéziratát Rómában, a másik Budapesten, a Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltárában található. Az alábbiakban ebből közlünk néhány részletet.

Nemzetiségi hovatarozásom, anyanyelvem

Fiatalkoromban nem sikerült utánoznom sem Petőfit, sem Mécsset, sem a költő Zrínyit. Az első Petrovics és a szlovák Hruz Mária fia és ugyanakkor a legnagyobb magyar lírai költő. A másik Martinček tanítónak és Dobranszky asszonynak a fia és származása ellenére magyar költő lett. Zrínyi meg azt mondta magáról, hogy ő egész magyar és egész horvát. Én nem lettem sem egész magyarrá, sem egész szlovákká, hanem megmaradtam mindig egész hungarusnak.

Ami anyanyelvemet illeti, mindig *magyart* diktálok be, mert jól csak azt tudtam. Csak később ébredtem annak tudatára, hogy én egy politikai formula áldozata vagyok, s hogy én nem vagyok sem a jelenlegi „szlovák”, sem a jelenlegi „magyar”, hanem *hungarus*, vagyis a régi Hungaria (Uhorska) fia. De innen is érthető, hogy közel érzem magam a „szlovák”-hoz is, a „magyar”-hoz is. A *hungarusban* mindkettő benne van. A svájci nem mondja, hogy ő német, francia, vagy olasz, hanem, hogy ő svájci...

Utolsó látogatásom Magyarországon

Ez a látogatás 1948. júl. 25. és aug. 16. között ment végbe. Magát a látogatást az első spanyol viziáció (1948. ápr. 30. – jún. 21.) végén, Barcelonában

határoztam el, amikor t. i. tudomásomra jutott az összes nem állami és így a szerzetesi iskolák államcsúszása Magyarországon.

Rómába való hazatérésem után mindjárt hozzáfogtam az új előkészítéséhez. Ez az előkészítés főleg három irányban történt: a) biztosítani kellett, hogy olyan magyar útlevélem legyen, amellyel nemcsak Magyarországra mehessek, hanem vissza is térhessek Rómába; b) tudnom kellett, hogyan gondolkozik az iskolaállamosításról a Pápai Allamtitkárság; c) ugyanígy hallanom kellett komoly véleményeket a kommunizmus, illetve a magyar kommunizmus jövőjét illetően.

Ad a) Útlevélügyem. Annak idején csak Ausztriára és Olaszországra szóló útlevéllel jöttem Rómába. Minthogy az első otthoni utam alkalmával meg akartam látogatni a cseh, a szlovákiai, a lengyel és a román rendházakat is, útleveletem a Magyar Államrendőrség főkapitánya kiterjesztette 1947. szept. 29-én Jugoszláviára, Bulgáriára, Csehszlovákiára és Lengyelországra is, Romániára azonban nem. Minthogy vízumokat nem kaptam, nemcsak a romániai rendházakat útlevél hiánya miatt, hanem a többieket sem bírtam meglátogatni. Utána új útlevelet kaptam 1947. okt. 15-én ugyancsak az említett Főkapitányságtól.

Ad b) Áz Allamtitkárságon a magyar ügyek referensétől (a nevére már nem emlékszem) azt a felvilágosítást kaptam, hogy az iskolák ügyében azt tegyük, amit a Primás úr mond. Ha azt mondja, hogy tárgyaljunk a kormánnyal, akkor tárgyaljunk, ha pedig nemleges álláspontra helyezkedik, akkor is engedelmessédjünk neki: otthon jobban lehet látni a helyzetet, mint Rómában. Egyébként — szerintük — a tapasztalat az, hogy akár tárgyalnak, amint azt Csehszlovákiában teszik, akár nem — amint az Romániában van, ahol a kormány nem is kíván tárgyalni a püspöki karral —, semmi eredményt nem érnek el a katolikusok javára. Persze ez az iskolaügyre vonatkozó álláspont nem akart prejudikálni a magyar kormány és a Vatikán közötti tárgyalásoknak, hiszen a Vatikán jól tudta, hogy Velics követet¹ azért küldték Rómába, hogy puhatolódzék ilyen irányban. (Az ő édesapja és ő is a Pápával német nuncius korában személyes összeköttetésben álltak.)

Ad c) Amíg odahaza a közeli háborúval számoltak és remélték, hogy a kommunizmus nem lesz hosszú életű, itt a politikusok és a diplomaták a helyzetet másfépp ítélték meg. Ebben az irányban, amióta elkerültem hazulról, nem egy komoly emberrel beszéltem. Elegendő ezeket a

neveket említenem: Apor Gábort,² volt szentszéki követünket, Marosi Ferencet, akkor Madridban élő volt finnországi követünket és az itteni lengyel követet, akinek nevére már nem emlékszem, de aki a lengyel Mikolajczik pártjához tartozott. Ezeknek egyformán az volt a véleményük, hogy rövid időn belül háború nem lesz, s hogy a kommunizmus otthon minimálisan 15 évig, sőt több ideig eltarthat.

Júl. 26. (hétfő): Útlevelem ügyében eljártam az Eötvös utcában. — Találkoztam Endrédy Vendel³ zirci apáttal. A *Prímás Úr ellene van a tárgyalásoknak*. Annak ellenére, hogy a Prímás úrnak a barátja és egyik leghűségesebb embere, szeretné megmenteni iskoláinknak legalább egy részét a kormánnyal való tárgyalás alapján. — Du. 2 után nálam Barankovics⁴ és P. Jánosi⁵ S. J., akik informálnak a helyzetről. (Barankovics a kommunista párt után a legnagyobb párt vezére, Jánosi akkor igen tekintélyes valaki, akit pl. Serédi⁶ halála után prímásutódként emlegettek. — Du. 4-kor a váci püspök úrral beszélgetés.

Júl. 27. (kedd): Du. itt a Sacre Coeur főnöknője információért az iskolaügyben.

Júl. 28. (szerda): A Sion főnöknője szintén ilyen információkat kér. Még de. rövid találkozás Bánáss⁷ püspök úrral, későbbre hagyva a hosszabb beszélgetést. (Az betegsége miatt elmaradt, ellenben van két levél is tőle, amely némileg világot vet a gondolkozására.) — Találkozás Antall Józseffel,⁸ volt kiszgazda építésügyi miniszterrel, aki Dragos atyához⁹ és hozzám nagyon közel állott. — Az említett és nem említett beszélgetések végén (pl. Sík Sándorral és az aszisztensekkel való megbeszélés után) a feljegyzésekben megjegyzem: „Látni, mennyire ellentétesek a vélemények s hogy aligha tudjuk megúszni ezt a nagy válságot.”

Júl. 29. (csüt.): Kora reggel itt Bátori Jóska,¹⁰ akinek elmondottam, mit szeretnék vele kezdeni: kijuttatni és a leendő USA alapítás élére állítani. — Cavallier¹¹ íróval való tárgyalás. Ő volt t. i. — legalább úgy látszik — a kormány jelöltje a vatikáni magyar követségre, vagy legalábbis követ akart lenni. Amikor 1947. okt. 20-án jártam a Prímás Úrnál, akkor az nagyon ellene volt, s említette, hogy annak idején Serédi ellenére akarták megtenni a római Magyar Intézet vezetőjének. — Azután Tildy Zoltán¹² köztársasági elnöknel. Ez az utóbbi óhajára történt s óhaját a már említett Antall József, volt építésügyi miniszter, jótevőnk és veszprémi diákunk közvetítette. Tildy a Kuszodiátus egyik protestáns községének volt a lelkesze,¹³ s mindig jó véleménye volt rólunk. A beszélgetés igen szívélyes módon akörül forgott, vajon az iskolaügyben beállott válság ellenére is van-e kilátás a Szentszékkal

való érintkezés felvételére. Teljes őszinteséggel elmondhattam neki azt, amit az iskolaügyben elfoglalt vatikáni álláspontból tudtam, nemkülönben azt, hogy az érintkezés hídja nincs felégetve. A beszélgetésről jó véleményem volt, és sajnáltam, amikor rövidesen lemondásra kényszerítettek. — Estefelé Antall Jóskával Bognár¹⁴ polgármesternél voltam, utána pedig Antall Jóskáéknál vacsorán, mely után a beszélgetés majdnem éjfélig elnyúlt. Meg kell említenem, hogy Antall Jóska volt az, aki miniszteri biztos korában az olasz foglyokat látogató Rotta nunciust elvitte Zalaegerszegre, s utána a plébános — Mindszenty — kérésére átadta a nunciusnak az említett curriculum vitae-jét. Antall mindig meg volt győződve, hogy Mindszenty ennek alapján lett veszprémi püspök. Egyébként a lengyel menekülteknek volt előtte nagy támogatója.

Aug. 1. (vasárnap): De. Itt járt Slachta Margit¹⁵ testvér, akivel nagyon meg voltam elégedve. Talán még egyszer sem láttam annyira kiegyensúlyozottnak és bölcsnek, mint akkor. Nagyon kért, hogy beszéljek a Prímás úrral és tanácsoljam neki, hogy értsen szót Balogh páterrel¹⁶ és Barankovics Istvánnal.

Aug. 11. (szerda): De. és részben du. Esztergomban. Nekem előtte is ismételtlen voltak a Prímás úrral kapcsolataim. Így konszekrációja napján 1944. márc. 25-én üdvözöltem őt néhány szóval a piarista rend részéről, melynek tagjával Nagykanizsán jó, sőt barátságos viszonyban állott, s ismételtlen megfordult nálunk. Amikor veszprémi püspök korában 1945 tavaszán vagy nyár elején Varga Béla¹⁷ felhozta őt Budapestre, a Mariánumban ismételtlen találkoztam vele. Akkor t. i. a szlovákiai Magyar Párt ügyésze és öcsém jó barátja, Szilárd Marcell¹⁸ megkért, hogy a veszprémi püspök útján kérjük a szlovákiai püspököket, hogy enyhítsék a Szlovákiában üldözött magyarok sorsát. Valószínűleg ott már akkor várták az ő primási kinevezését. Ő az általam javasolt szöveget jóváhagyta, s adott hivatalos papírt a levelek megírásához. Aláírásuk után azok elmentek Szilárd Marcellhez. Ugyancsak ismételtlen találkoztam vele mint provinciális. Így pl. mint a Katolikus Iskolák Végrehajtó Bizottságának tagja; vagy mint közös vendégek Bánáss püspök úr debreceni szentelésén; vagy amikor informáltam őt arról a megbeszélésről, amelyen katolikus részről Witz Béla,¹⁹ Badalik Bertalan²⁰ és én vettünk részt, s meghallgattuk Nagy Ferenc²¹ miniszterelnök, Varga Béla parlamenti elnök és Balogh páter államtitkár információt a fakultatív vallásoktatásról. Ezek a kapcsolatok mind megmagyarázzák, hogy d. e. hosszán tudtunk elbeszélgetni, hogy ott maradtam nála a szerénynél is szerényebb, bor nélküli ebéden, s

hogy még d. u. is beszélgettünk. Nagyon nyugodtan meghallgatta az említett diplomatak véleményét a háború lehetőségét és a kommunista uralom idejét illetően, de semmi választ nem adott rá. Az iskolaügy terén nagyon érdekelte, vajon mi más generálisokkal együtt üzentünk-e haza, hogy a főelőjárók tárgyaljanak a kormánnyal. Persze könnyű volt a legőszintébb válasz, hogy nem, s persze hogy megnyugtatta az Államtitkárság állásfoglalása. Aztán nagyon részletesen elmondotta, hogy milyen nyomás segítségével ütötte nyélbe az általa teljesen megvetett kormány az államosítást. Bízott benne, hogy nélkülünk az 1948–49. iskolai évet nem bírják megoldani. (Nem érdektelen, hogy a Szalvátor nővérek gen. főnöknőjének, ha nem csalódom jún. végén azt mondotta, hogy az 1948–49. iskolai év elején újra tanítunk majd.)

Természetesen a több órai beszélgetés alatt még sok mindenről esett szó. Ne feledjük, hogy a találkozás közvetlenül azután történt, hogy nem engedték meg neki az utazást Kölnbe, a dóm avatására. Mindenképpen nem egy mondata testamentum-szerűen hangzott, s érezni lehetett, hogy a legrosszabbra is el van készülve.

Miért nem tudtam hazamenni 1948 után?

A zsinat után Radó Polikárp²² atya emlegetni kezdte a „honoris causa” kilátásba helyezett doktorátust, és ezzel kapcsolatban a hazamenetelt. Talán egy évig sikerült elhárítanom ezt a titoktartás terhe alatt azzal, hogy nagyon el vagyok foglalva. Az igazi ok azonban az volt, hogy az én „honoris causa” doktorátusommal kapcsolatban valami Mindszenty-ellenesség készül. Én ezt nem akartam, s ezért lemondtam az ilyen doktorátusról. Akkor hazamehettem volna vatikáni útlevelemmel vagy kaphattam volna magyart is. Később, 1967-ben Rómába hozták ezt a doktorátust.

Generálisságom után pedig nem akartam hazamenni, mert megöregedtem. De ha hazamennem volna is, az csak látogatás lett volna. Véglegesen nem akartam hazamenni, mert az állandóan eszembe juttatta volna sógorom és öcsém halálát, és azt, hogy a történelmi idők sok mindentől megfosztották a rendet. Ezért úgy gondoltam, hogy „jobb nekünk a Vértés vadonában”, a S. Pantaleonban lenni...

Az amerikai-magyar provincia megalakulása

A két világháború között lehetetlen volt a terjeszkedés, a magyar provincia teljesen széthullott. Hat rendház (Podolin, Kisszeben, Rózsahegy, Selmechánya, Léva és Nagybecskerek) pótlására és valami külföldi rendház alapítására gondolni sem lehetett. Az I. világháború után a hivatások erősen leapadtak, a forradalmak alatt

valami 30 rendtagot elvesztettünk, kilenc rendház került Szlovákiába (4-ből 1930-ban alakult a szlovák provincia), négy Romániába (ezek 1921-ben viceprovincia, 1925-ben provincia lettek), egy pedig Jugoszláviába. Ezek az elkerülések és enyészések ugyanúgy hatottak nyomasztólag a rendtársakra, mint az ország felosztása.

Abban az időben úgy gondoltam, hogy ezt a nyomasztó hatást legalább részben enyhíti a fiataloknál és az időseknél a rendi egyetemesség és a kalazanciusi nagy család feltárása és bemutatása. Kezdtém tehát ezekkel foglalkozni. Írtam külföldi házak főnökeinek, az olasz nővérek megismerésénél nagy segítségemre volt Turchi atya, a Nazarenum²³ lelkiigazgatója, leveleztem a Timon David²⁴ generálisával, Catalauniáról jól informált Edelmann osztrák klerikus, de a legtöbb adatot kaptam Rodriguez Bruno atyától.

A II. világháború végén teljesen megváltozott a helyzet: megnyílt a terjeszkedés lehetősége, ami előbb lehetetlen volt. A rendtagok egy része Ausztriába és Németországba menekült, és többen nem tértek vissza; s közben 1946-ban a terjeszkedés híve, jómagam, lett a Provinciális. Éppen azon törtem a fejem, hogyan egyesítem német alapításra az Ausztriában és német földön élő rendtagokat, amikor megérkezett Gerencsér atya²⁵ levele. Annak az volt a tartalma, hogy többen szívesen vállalkoznának az amerikai alapításra. Ez a levél volt az USA-i provincia kezdete. Nagyon megörültem neki. Eddig nem hittem, hogy erre is akadnak vállalkozók. Én csak német alapításra gondoltam. Vágyaim netovábbja látszott teljesülni. Így kikorrigálható rossz földrajzi elhelyezkedésünk. Az ügyben azonnal írtam a generális atyának²⁶ és Pazos asszisztensnek,²⁷ akinek spanyol segítségében bíztam (az volt az egyetlen ember, aki ezüstmisémet alkalmával üdvözölt). Csak a generálistól kaptam választ: nemsokára itt az egyetemes káptalan, azon megbeszélhetem az ügyet a spanyol provinciálisokkal.

Megérkeztem Rómába. Akkor már ott volt Gerencsér. Megválasztottak generálisnak. Megállapodtunk a katalán provinciális Vives-szel,²⁸ hogy Los Angelesbe küldjük az első magyar atyákat. Azért oda, mert ott már félhivatalosan működik két plébánián Bangalló és Pobra atyák.

Az elhatározást tett követte. Az első három atya, Gerencsér, Meskó²⁹ és Rozsály³⁰ Rómán, Barcelonán keresztül eljutottak Kuba szigetére. Akkor egy váratlan eset történt: a los angelesi atyák semmi módon nem akarták, hogy a három magyar az idősebb Pascual atya kíséretében Los Angelesbe jöjjön. Úgy kellett őket megfenyegetni. Amikor meg már ott voltak, az érsek kijelentette, hogy ők nem szükségesek, mert magyar pasztoráció nincs az egyházmegyében. Amikor

megtudta, hogy iskolát akarnak, megnyugodott. De akkor meg váratlanul, egy félreértés miatt Bátori Keletre³¹ hívta az atyákat, miután mindent letörlesztettek. Akkor csak úgy tudtam megbékíteni az érseket, hogy fiatal klerikusokat ígértem neki. Ez aztán meg is történt.

Bátori atyának, akiről előbb szó esett, jelentős szerepe van a provincia megalakulásában és történetében. A deportálás megvalósulásából való szerencsés megmenekülése után Tatán tartózkodott. Ott szemeltem ki vezetőnek főleg debreceni és aszszisztensi tapasztalatok alapján. Ha nem csalódom, az első generálisi látogatásom idején megbeszéltem vele a teendőket. Ő valóban Rómán keresztül Barcelonába került. Onnan küldtük őt Keletre. Most már nem emlékszem rá, vajon Rivarés atya vagy Szabó úr tanácsa volt, vagy pedig mind a kettő, hogy O'Hara buffalói püspök, később pedig philadelphiai érsek szívesen fogad be bennünket. A tanács igaznak bizonyult. Bátori atya kiment, a püspök anyagi segítségével megvette Derbyt és oda hívta a los angelesieket. Így kezdődött az új alapítás. Ez a rendház lassan benépesedett, s az új alakulat a rendháza és a tagok növekedésével generalis delegatio, majd viceprovincia lett. Az én generálisságom alatt mindig ő volt ott a fő. A jobb előjárók közé tartozik: őszinte és engedelmes volt a generálissal szemben, alattvalói szerették s jól tudta összehangolni az értékes magyar hagyományokat az amerikai helyzettel. Nekem külön óhajom volt, hogy ne magyarokdjanak, hanem minden vonatkozásban váljanak amerikaiakká.

A rendtagok egy része Bátori atyával az élen a plébániákon való lelkipásztorkodás mellett volt: az jövedelmezőbb és könnyebb. A másik rész Senye³² vezetésével az ősi hivatás mellett törtélandzsát. Nekem nem volt nehéz a döntés: a kalazantiusi hivatás mellett foglaltam állást. Utóbb Bátori is belátta, hogy ez a helyes álláspont, annál inkább, mert ő csak az alkalmazkodás miatt nem volt az iskola mellett. Mindenképpen a rendi álláspont győzött: unum facere — iskola —, alterum non omittre — lelkipásztorkodás.

Sík Sándorról (levél Kardos Klárának,³³ Róma, 1968. szept. 26.)

Igen nagy figyelemmel olvastam a Vigilia legutóbbi, szept. 1. számában a Sík Sándor belső fejlődéséről írt értekezését. A leghálásabb köszönet érte! Nem kétséges, hogy a legilletékesebb volt megírására. Az is bizonyos, hogy nagyon értékes és kériért dolgozatról van szó. Kulcs Sík Sándor életművének megértésére. Még az olyanok is, akik azt gondolják, hogy jól ismerték a megboldogultat, rengeteg újat találnak benne. Isten áldja meg azért a kegyeletért, amellyel a munkát írta s amellyel

emlékét ébren tartja. Szívből örültem annak is, hogy a Vigilia nem feledkezett meg Megalkotója halálának közeledő ötödik évfordulójáról.

Én legelőször 1915 nyarán kerültem vele kapcsolatba. Ismételten elvitt magával azokra a kirándulásokra, amelyeket cserkészzeivel rendezett. Ő akkor öt éves tanár, én pedig harmadéves teológus voltam, aki vakációm egy részét egyedül töltöttem a Kalazantiumban. Ezek a kirándulások, akármennyire is emlékeztetések maradnak lelkemben, nem voltak alkalmasak melegebb kapcsolatok megteremtésére. Ez utóbbiakra csak 1919-ben került sor, amikor én Kecskeméten működtem. Az történt, hogy ő egy egyébként nagyon derék kecskeméti család meghívásnak engedve ahhoz küldötte édesanyját néhány heti nyaralásra. Az 1919 aug. elei események következtében Kecskeméten is kitört az „új ragály”, amely átragadt a szóban forgó család néhány tagjára. Sík mamára ez a körülmény lehetetlenné tette a helyzetet, s mindenképpen el akarta hagyni a családot. Budapest felé nem volt vasúti közlekedés, s minthogy engem név szerint ismert, hozzám fordult segítségért. Nekem sikerült akkor őt egy ideig a rendházban elhelyezni. Ezért persze ő is, de meg Sándor is nagyon hálásak voltak. Ennek lett a következménye, hogy amikor a következő évben Budapestre kerültem, a Sík mamának gyóntatója lettem s az is maradtam haláláig. Ez a körülmény is közelebb hozott Sándorhoz.

A két világháború közötti időben a jó kapcsolatokban semmi változás nem állott be. Különböző volt a beosztásunk s más a működési területünk is. Ő budapesti gimnáziumi, majd szegedi egyetemi tanár és országos híru költő, író, tudós, jómagam meg kizárólagosan rendi területen dolgozó rendtárs — először mint teológiai tanár, majd mint tartományfőnöki tanácsos s végül mint budapesti házfőnök. Ezért régi kapcsolatainkban nem állhatott be elhidegülés, de nem is mélyülhettek el. Ez az elmélyülés csak a második világháború idején történhetett meg. Egyfőként láttuk a világot és az ország politikai helyzetét és a rendi állapotokat, s ez nagyon közel hozott bennünket egymáshoz. De a vélemények egyezésén kívül a barátság elmélyítéséhez hozzájárult még egy más körülmény is. Abban az időben az ő régi baráti köréből én voltam az egyetlen rendtárs Budapesten, akihez ő bármiféle ügyben bizalommal fordulhatott. Schütz³⁴ atya beteg volt, Zimányi³⁵ atya különböző nyomásoknak engedve benne volt az akkori politikai mozgalmakban, Balanyi³⁶ kolozsvári egyetemi tanár volt, Walter János³⁷ pedig Rómában tartózkodott. Sándor nagyon hálás volt azért, hogy én 1944. márc. 25-én az ő érdekében is jártam Esztergomban a Prímás úrnál, s hogy a rendi vezetőségnek 1944. októberi magatartását a le-

hető legerősebben elítéltem. Mindezeknek a legtermészetesebb következménye volt, hogy az óvóhelyen egymás mellé kerültünk, s hogy az 1945. év elején a Tereziánumban együtt laktunk, s hogy a rendházba való visszakerülésünkör közös volt a szobánk.

Talán érdemes néhány szót szólni arról, hogyan került ő bele a rendkormányzatba.

Engem 1946 nyarán provinciálissá neveztek ki. Akkor kértem és elnyertem, hogy ő legyen az első asszisztensem, s így bármilyen akadályoztatásom esetén helyettesem. Ezt a lépést és az utána következő a rendkormányzattal kapcsolatos lépéseket nemcsak barátságunk miatt, hanem elsősorban objektív okokra való tekintetből is tettem. Meg voltam győződve, hogy az ő nagy tekintélye a rendtartomány védelmét fogja jelenteni kifelé, jósága pedig nagy segítség lesz a pártokra szakadt rendtagoknak közös nevezőre való hozására. S ebben nem is csalódtam. Amikor megválasztottak generálisnak 1947-ben, rendi szokásainknak megfelelően ő mint első asszisztens kapott tőlem megbízást, hogy mint vikárius kormányozza a provinciát 1949-ig, utána pedig három évenként megismételtem az ő provinciális kinevezését. Ez — ismétlem — elsősorban az említett két mozzanat miatt történt, t. i. nagy tekintélye és jósága mellett, ámbár ő is, én is igen jól tudtuk, hogy a kormányzás nem neki való mesterség, s hogy ő sem való közönséges értelemben vett adminisztrációra. Nagyságának egyik jele az is, hogy ő megértette az akkori rendi helyzetet, vállalta ezt a nem neki való szerepet, s lett egyik legszebb sikerrel dolgozó munkatársam a rend kormányzásában. És szabad legyen itt még egy körülményt megemlítenem, ami azt mutatja, milyen nagy felelősségérzettel viselte ezt a kormányzati szerepet. Kimerültségére való tekintettel halála előtt néhány évvel fel akartam menteni a provinciálisság alól. Történt ez persze nemcsak az ő tudtával, hanem az ő kérésére is. S mindennek ellenére az utolsó percben jött tőle egy nagyon bizalmas levél, amelynek lényege volt, hogy az akkori helyzetre való tekintettel neki folytatnia kell minden nehézség ellenére is a provinciálisságot. S így felmentésére nem került sor, legalább kifelé ő maradt a vezető, néha a belső kormányzást már mások végezték...

Kapcsolataim Mindszenty bíborossal

Az első kapcsolatom Mindszentyvel (nem tudom, mikor változtatta meg Pehm családi nevét) rendi jubileumunk idején történt, amikor tudnillik Zalaegerszegre, mint plébánosnak elküldöttem a provinciális atya nevében az arra készült Kalazancius-érmet. Azt már nem tudom, megköszönte-e vagy sem.

Az utána következő kapcsolat, vagy inkább érintkezés püspökké való szentelése alkalmával, azaz 1944. márc. 25-én történt Esztergomban. Én akkor ott voltam, főleg Kovács Sándor³⁸ szentelése miatt nővérével, Mintseknével, azután egy tábornokkal, aki előzetesen Magyarország attaséja volt Moszkvában. Akkor csak néhány udvarias szót tudtam vele váltani. (Csak éppen megemlítettem, hogy nekem akkor Sík Sándor ügyében Zimányi úr megbízásából beszélnem kellett volna Serédi primás úrral, de csak Gigler urat³⁹ értem el. Szerinte a Primás úr csak akkor tud tárgyalni a zsidókérdésről az új miniszterelnök úrral, amikor az tiszteletét teszi a Primás úrnál...)

1945 nyarán Mindszenty Varga Béla segítségével feljutott Budapestre. Akkor történt az, amit ő az *Emlékiratok* 145. lapján részletesen leír. Az eset amit annak idején elmondtam magának Mindszentynek is, pontosan ez: Szilárd Marcell a szlovákiai Magyar Párt ügyésze és trencsényi öregdiákunk, barátján, öcsémén (Dr. Tomek József) keresztül 1945 nyarán arra kért engem, hogy a népcseré alkalmával a Csallóközbe helyezzem és rosszul kezelt magyarok érdekében kérjem a veszprémi püspök közbenjárását. Én Budapesten (és nem Veszprémben), ha jól emlékszem Mária utcai lakásán felkerestem őt (cfr. az *Emlékiratok* 68. lapját) és előadtam az ügyet. Ő akkor kezembe nyomott egy csomó veszprémi püspöki hivatalos levélpapírt, és megkért, írjam meg a szlovák püspököknek a közbenjárását, ő majd aláírja. Én ezt latinul meg is tettem, és ő aláírta a leveleket. Jómagam ezeket átadtam öcsémnek továbbításra.

Mindszentyt valóban 1945. okt. 7-én kinevezték esztergomi érseknek, és így Magyarország primásának. Én akkor nem voltam provinciális, de abból a nem-provinciális időből két jelentős kapcsolatra emlékszem. Az egyik a jelentősebb, amikor a Primás úr első vagy második útja alkalmával elvitte a helyzetről szóló jelentésünket a generális atyához. Jelentésünkről írok, noha én írtam az egészről, mert azt előzőleg többen olvasták és helybenhagyták. Itt segített Csertő,⁴⁰ aki akkor titkár volt a vicariátuson.

Provinciális koromban megsokasodtak a vele való kapcsolatok. Mint provinciálisnak első érintkezésünk Debrecenben volt Bánáss veszprémi püspökké való szentelése alkalmával. A Primás akkor diadalmasan vonult be a kálvinista címisek városába s — nem tudom miért — mindketten a plébánián laktunk. Bánáss nekem régi barátom volt, abból az időből, amikor mint nagyszalontai plébános gyakran misézett nálunk. Ő egyébként öregdiák volt és szülei a Piarista utcában laktak. Úgy él emlékezetemben, hogy egy étkezésnél csak hárman voltunk. Szóba került a kor is. Én: „Emi-

nenciád csak néhány hónappal idősebb nálam.” Ó tréfásan: „Többre is vittem...”

Azt hiszem, hogy 1946 tavaszán történt az az eset, amelyről az *Emlékiratok* 171. lapja szól. Az ott említett „rendfőnök” én volnék. Az eset pontosan ez: A kisgazdapárt elhatározta, hogy „ad maiora mala evitanda” belemegegy a fakultatív valóságoktatásba. Mínt hogy a határozatot nem tudták másként a püspöki karral közölni, Nagy Ferenc miniszterelnök magához hívatta Witz Bélát (budapesti ált. helytartó), Badalik Bertalant (az A. C. elnöke) és engem (az egyetlen budapesti tanítórendi főnök), és Varga Béla és Balogh páter jelenlétében megkért, hogy közöljük ezt a Prímás úron keresztül a püspöki karral. A három meghívott közül én voltam a legfiatalabb, s így nekem kellett elvinnem az üzenetet. Ezt meg is tettem. Az üzenet átadása után a Prímás úr szidni kezdte a kommunistákat, a kisgazdapártot és engem. Erre én: „De Eminenciás uram, én az üzenettel nem azonosítom magam.” Erre ő meglegedetten emelte fel az ujját és mondotta: „Azért!”

Generálisságom alatt kétszer jártam otthon, s mind a kétszer felkerestem a Prímás urat. Most csak arra emlékszem, hogy az USA-beli katonai körök hatása alatt levő prímásnak (azok a kommunizmus pünkösdi királyságáról beszéltek) elmondottam a három jobboldali diplomatának (Apor, Marossy és egy római lengyel követ) véleményét a kommunizmusról, amely szerintük 15–20 évig is eltarthat. Ha provinciális korban ilyen mondat volt, leszidott volna, mint generálisnak nem mondott ellen, hanem csak mosolygott, de a mosoly azt mondta: én azt jobban tudom.

XII. Pius idejében Mindszenty ügy élt a pápa lelkében, mint — így mondta ezt egy audienciám alkalmával — „prelato coraggioso”, akit érinteni nem szabad. Megváltozott a helyzet XXIII. János trónralépésével. Vele kezdődött a vatikáni Ostpolitik. Amikor meghallottam, hogy König bíboros urat küldi Mindszentyhez, írtam 1963. febr. 28-án Vecsey Józsefnek⁴¹ diszkrét módon erről a látogatásról, hogy értesítse erről a Prímás urat. Ő ezt megtette, mint ezt 1963. november 10-i levele mutatja. De a Prímás máshonnan is értesült róla. König valóban 1963. április 20-án megjelent, s nemsokára ott volt a pápa kedves levelével máj. 8-án Casaroli is. Szerintem itt kezdődik a vatikáni keleti politika, amely tárgyalni kezd a kommunizmussal. VI. Pál pápa folytatja ezt a politikát.

Zágon jóvoltából találkoztam vele Rómában, azután, ahogy ő 1971. szept. 21-én Rómába került. Akkor többi közt ajánlottam neki, hogy maradjon Rómában, ahol sok otthon történendő intézkedést meg tud akadályozni. Ő azonban nyíltan megmondotta, hogy visszatér Bécsbe. Nem tudom, tudta-e, hogy a Pázmáneum a bécsi érsek

kormányzása alatt áll, s hogy gondolt-e pasztorális körútjaira, amelyeket Rómából aligha tehetett volna. Bécsi tartózkodása alatt ismételtel írtam neki s ő mindig válaszolt.

Naplórészletek a Zágon-féle akcióról Mindszenty bíboros érdekében

1971. máj. 15. 12 tájban itt Zágon⁴² és ezeket adja elő. Érezzük, hogy a magyar kormány most nagyon sürgeti a prímás-ügynek rendezését, mert ahogy az van, nem használ sem az államnak, sem az Egyháznak és nem kellemes az USA-nak. Kegyelmet akarnak neki adni, ami persze neki nem kell. Viszont Zágon úgy gondolja, hogy most itt a kedvező alkalom, hogy a prímás kijöjjön. Természetesen ő is tele van kétségekkel. Hozott nekem egy írást fordításra, írást, amelyet a prímás küldene a pápának. Én d. u. azt lefordítottam (vasárnapra hagyva a lekopogtatást), de én sem látom tisztán a gondolatot. Nevezetesen: 1) Csakugyan a prímás úgy látja, hogy neki ezt a lépést meg kell tennie? És vállalja csakugyan ezt a kijövetelt? 2) Objektíve: Mit ad ezért a kormány? Ezt drágán kellene megfizetnie, mert hiszen akármilyen óvatos és bölcs a megokolás, úgy otthon, mint künn nem lesz jó visszhangja. Ezért is az egyensúlynak erősnek kellene lenni. — A kijövetel csak ahhoz lenne kötve, hogy künn nem politizálna és nem adná ki emlékiratait, viszont prédikálhatna. De a prímás megteszi-e ezt?

1971. máj. 17. Reggel itt Zágon erősebb szöveggel, amelyet a prímás valószínűleg inkább elfogad, amennyiben az a fenyegetés is van benne, hogy elhagyja a követség épületét. A védekezés is erősebb. Utána mindjárt lefordítottam és ebédig készen is voltam vele... Visszatérve Zágonra: átadtam neki a Czapikra⁴³ vonatkozó írásokat, a veszprémi püspök kinevezésére vonatkozót, nem különben az 1948 májusában írt levelét a püspökjelöltek neveivel. Neki vannak pl. levelei a prímástól. Holnap tárgyal Chelivel,⁴⁴ aki volt és most újra megy Magyarországra. Állítólag a prímás azt üzenté, hogy csak akkor mond le, ha Udvardi⁴⁵ lesz az utódja.

1971. máj. 18. Dél felé itt Zágon, újabb kiegészítésekkel, és pedig okosakkal. Ő újra beszélni fog Chelivel, akivel már beszélt a prímás kihozataláról. Az azonban pl. ellene volt annak, hogy a prímás kijövelele alkalmával valami nyilatkozatot tegyen; nem biztos azonban, hogy ellene volt annak, hogy a l'Osservatore-ben jelenjen meg valami. Persze ez *anélkül* nem lehetne: mert meg kell nyugtatni a közvéleményt otthon is, meg künn is. Tanácsom: arról, hogy ő a prímásnak akar valamit szuggerálni, a világért se szóljon Chelinek, hanem próbálja ebbe az irányba terelni a megoldást.

1971. máj. 21. 12 után itt Zágón. Hozta a Szentszék részéről a primásnak adandó feltételeket és azokra a primás válaszait. Hétfőn ½ 9 tájban jön a fordításért.

1971. máj. 24. ¾ 9 — ¼ 10 Zágónnal. Kijavítottuk a szöveget. Most sem értem a 3. pontnál a javítást. De ez nem fontos. Jelentősebbek ezek: A Szentatyja, mióta meglátogatta Péter János,⁴⁶ nagyon is amellett van, hogy liquidálni kell ezt az ügyet, mármint a primás ügyét. Nem lehet tudni, mit ígért be a külügyminiszter. Az Államtitkárság csak zavarban van, s kénytelen Zágont igénybe venni olyan értelemben, hogy ő szuggerálja a primásnak a feleletek elfogadását. Zágón nemcsak a primásnak akar szuggerálni, hanem Chelinek is. Cheli nem tudja, hogy ő írásban is ad feleleteket a primásnak, viszont tudja, hogy ő ír majd neki. Ír neki, mert meg akarja neki magyarázni, hogy jelenleg nincs más lehetőség, mint kijönni s viszont mindent elkövetni, hogy ne legyen a primásra kellemetlen rezonanciája. Az ő levelét és a kész feltételeket König viszi majd.

Mindszenty Józsefet, Magyarország bíboros primását főleg három okból kifolyólag nagyra becsültem. 1. Az *Emlékirataim*ban leírt és a kommunizmusban elszenvedett megkínzása miatt. Ez azonban nem jelenti, hogy egyházpolitikáját mindig helyeseltém volna, mert célravezetőbbnek tartottam Czapik egyházpolitikáját. Szerintem a tárgyalás többet ér, mint az állandó támadás. 2. Megbecsülésem második oka az, hogy kiszabadulása után az egész világon az emigrációban apostoli utakat végzett. 3. A harmadik ok pedig az, hogy külföldön magyar emberről soha nem írtak és nem beszéltek annyit, mint róla. Ismételen kerestem egyház-históriai analógiát, de csak hasonlókat találtam. Aranyszájú Szent Jánosban, Sz. Angelikában vagy Mórús Tamásban.

Közreadja Koltai András és Lukács László

¹Velics László (1890–1953): 1939–1944-ben athéni, 1946-tól római nagykövet. Politikai hovatartozása miatt hamarosan hazarendelték, majd kitelepítették.

²Apor Gábor 1939–1945-ben szentszéki magyar követ.

³Endrédi Vendel (1895–1981): ciszterci szerzetestanár, 1939-től zirci apát, 1950-ben letartóztatták, hét évet töltött börtönben.

⁴Barankovics István (1906–1974): a Demokrata Néppárt egyik alapítója, országgyűlési képviselő, 1949-ben Ausztriába, majd az Egyesült Államokba emigrált.

⁵Jánosi József SJ (1898–1965): filozófus és teológus, egyetemi tanár, a Szent Kereszt Egyesület elnöke. 1949-ben Ausztriába emigrált.

⁶Serédi Jusztinián (1884–1945): 1928–1945-ben esztergomi érsek, hercegprimás.

⁷Bánáss László (1888–1949): 1946-tól haláláig veszprémi püspök.

⁸Id. Antall József (1896–1974): jogász, politikus, 1945–1946-ban újjáépítési miniszter.

⁹Dragos Károly (1889–1977): piarista szerzetes.

¹⁰Bátori József (1900–1975): piarista, 1949-től az Egyesült Államokban élt.

¹¹Cavallier József (1891–1970): hírlapíró, a Szent Kereszt Egyesület főtítkára, majd elnöke.

¹²Tildy Zoltán (1889–1961): református lelkész, 1945–1948-ban miniszterelnök.

¹³Tildy József 1919 és 1921 között a piarista rend Somogy megyei uradalmához, a Kuszodiátushoz tartozó Orci református lelkésze volt.

¹⁴Bognár József (1917–1996): politikus, közgazdász, az MTA tagja, 1947–1949-ben Budapest polgármestere, 1946–1947-ben, majd 1949–1956-ban miniszter.

¹⁵Schlachta Margit (1884–1974): a Szociális Testvérek Társaságának alapítója, a két világháború közt a keresztény szocialista politikai mozgalmak aktív résztvevője. 1949-ben az Egyesült Államokba emigrált.

¹⁶Balogh István (1894–1976): katolikus pap, kisdzsidapárti politikus, államtitkár, a papi békemozgalom egyik alapítója.

¹⁷Varga Béla (1903–1995): a Független Kisgazdapárt egyik alapító tagja, 1937-től országos alelnöke. 1939–1944 között országgyűlési képviselő. A második világháború alatt részt vett a Magyarországra menekült lengyelek, az üldözött francia katonatisztek támogatásában, a német megszállás után pedig segített a magyarországi zsidók mentésében is. 1945 áprilisától az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja, novembertől nemzetgyűlési képviselő. 1946. február 7-én az országgyűlés elnökévé választották. 1947-ben letartóztatása elől az Egyesült Államokba emigrált, ahol a külföldi magyar emigráció vezetője lett. 1991-ben települt haza.

¹⁸Szilárd Marcell (1898–1963): jogász, a csehszlovákiai Magyar Párt, majd az Egyesült Államokban a Csehszlovákiai Magyarok Nemzeti Bizottmányának főtítkára.

¹⁹Witz Béla (1889–1962): a magyar cserkészmozgalom egyik vezéregyénisége, esztergomi kanonok, érseki általános helynök.

²⁰Badalik Bertalan (1890–1965): domonkos szerzetes, 1949-től veszprémi püspök, 1957-ben Hejcére deportálták.

²¹Nagy Ferenc (1903–1979): 1946–1947-ben miniszterelnök, 1947-től Svájcban, majd az Egyesült Államokban élt.

²²Radó Polikárp (1899–1974): bencés szerzetes, liturgiaturténész, 1950–1971 között a Római Katolikus Hittudományi Akadémia professzora.

²³A piaristák 1630-ban nyitották meg Rómában a Collegium Nazarenumot.

²⁴A Jézus Szent Szíve kongregációt Timon David alapította, Kalazanci Szent József szellemében, a kalazanciusi szerzetescsaládhoz tartozó közösség.

²⁵Gerencsér István (1913–1993): piarista, 1946-tól az Egyesült Államokban élt, a buffalói piarista iskola alapítója.

²⁶Giuseppe Del Buono (1873–1948): olasz piarista, 1929 és 1947 között a rend generálisa.

²⁷Manuel Pazos (1877–1953): spanyol piarista, 1938-tól haláláig a rend generális asszisztense.

²⁸Joan Maria Vives (1876–1972): katalán piarista, 1946-tól a katalán rendtartomány provinciálisa.

²⁹Meskó Lajos (1911–1997): piarista, 1946-tól az Egyesült Államokban élt, a devoni piarista iskola tanára.

³⁰Rozsály Ferenc (1917–1957): piarista, 1946-tól Németországban, majd 1949-től az Egyesült Államokban élt.

³¹Az Amerikai Egyesült Államok keleti partjára.

³²Genye István (1912–2000): piarista szerzetes, 1949-től az Egyesült Államokban élt, 1969-ben egyházmegyes pap lett.

³³Kardos Klára (1920–1984): író, műfordító, Sík Sándor tanítványa a szegedi egyetemen. 1944-ben Auschwitzba deportálták, 1945-ben szabadult. Sík Sándor asszisztenseként ő rendezte sajtó alá írásait, beszédeit, költeményeit. 1984-ben Ausztriába távozott, ott a Szolvgát című lap munkatársa lett, számos hitéleti könyvet fordított és szerkesztett, amelyek a Prugg Verlag, illetve az OMC Verlag kiadásában jelentek meg. A levélben említett tanulmány a Vigilia 1968. szeptemberi számában jelent meg.

³⁴Schütz Antal (1880–1953): piarista, a Pázmány Péter Tudományegyetem professzora, a század egyik legjelesebb magyar teológusa.

³⁵Zimányi Gyula (1879–1953): piarista, a rendi növendékek nevelője, majd 1940-től tartományfőnök.

³⁶Balanyi György (1886–1963): piarista, egyháztörténész, egyetemi tanár, az MTA levelező tagja.

³⁷Walter János (1886–1972): piarista, teológiai tanár, 1928–1944-ben, majd 1948-tól haláláig Rómában generális asszisztens.

³⁸Kovács Sándor (1893–1972): kecskeméti plébános, 1944-től szombathelyi megyéspüspök.

³⁹Gigler Károly (1897–1965): esztergomi kanonok, 1950-ben letartóztatták, 1953-1956-ban Kistarcsán rab.

⁴⁰Csertő Sándor (1913–1982): 1948-tól Rómában élt, a Hittani Kongregáció levéltárosa, majd főügyész.

⁴¹Vecsey József (1913–1977): szombathelyi egyházmegyes pap. Mindszenty Józsefnek Zalaegerszegen káplánja volt, édesanyjának pedig támasza fia börtönei alatt. 1952-ben Nyugatra menekült, 1971 őszétől Mindszenty József bécsi titkárságának ügyvezetője, 1975-től a Mindszenty Alapítvány alapító tagja.

⁴²Zágon József (1909–1975): római katolikus pap, kanonok. 1949-ben külföldre távozott, Rómában Istituto di San Stefano néven záradokházat építtetett.

⁴³Czapik Gyula (1887–1982): teológiai tanulmányait Bécsben végezte. Lelkipásztori feladatai mellett jelentős tevékenységet fejtett ki egyházi lapok szerkesztésében. 1929-től nagyváradi kanonok, 1939-től veszprémi megyéspüspök, 1943-tól egri érsek. A világháború után az egyház működésének folyamatossága érdekében együttműködik a kommunista hatalommal, aktív résztvevője a hazai és a nemzetközi békemozgalomnak. Tagja az Országos Béketanácsnak és a Hazafias Népfront Országos Tanácsának is.

⁴⁴Giovanni Cheli bíboros (1918–2013): a szentszéki diplomácia munkatársa, 1988-tól 1998-ig az Elvándorlók és Úton Lévoők Pápai Tanácsának elnöke.

⁴⁵Udvardy József 1969-től a Szeged-csanádi egyházmegye apostoli kormányzója, 1975-től püspöke.

⁴⁶Péter János (1910–1999): református püspök, majd 1961–1973 között külügyminiszter.

A VIGILIA KIADÓ AJÁNLATA

DIÓSI DÁVID:
Egyházam a posztmodernben
A dialógus- „kényszer” ideje

„Diósi Dávid nem holmi elvont elefántcsonttoronyba húzódva műveli a teológiát, hanem azt a szemléletet képviseli, hogy annak a ma élő emberhez, gondolataihoz és örömeihez kell hozzászólnia. Merész és kreatív e vállalkozásában és vállalkozásában. Van mondandója a posztmodernről, a vallástalan emberről, az ateistáról, a túlsó oldalon állóról: nem ijed meg és nem is kezdi reflexből püfölni azt hangoztatva, az ellenséges világ már megint micsoda gonoszságot tervez ellenünk, tiszta, vétlen, a Jó oldalán sorakozó keresztények/katolikusok ellen. Diósi dialóguskényszerről beszél, jó tanácsot, forogatókönyvet ad hozzá, és feltérképezi a szembenálló felet meg a háttérül szolgáló mai világot is. Mindezt a »tudom, kinek hittem« alapvetően optimista és bizakodó hívő ember magatartásával teszi, azéval, aki azt is tudja, hitét nem kiváltságul, hanem feladatként kapta, s bárki máshoz hasonlóan cseperedényben őrzi, feladata mégsem az, hogy a törekeny edényt elzárja, hanem hogy abból nagyvonalúan és ítélet nélkül osszon.” Bodó Márta *irodalmár, teológus*

Ára: 1.500 Ft